

ARKEOLOJİ VE SANAT

CHIMAERA / GEORGE E. BEAN ÖZEL SAYISI
TÜRKİYE'DEN KLASİK FİLOLOJİ VE EPİGRAFYA ÇALIŞMALARI
CLASSICAL PHILOLOGY AND EPIGRAPHY IN TURKEY
STUDIES IN MEMORY OF GEORGE E. BEAN

BYZANTION'UN ETNİK YAPILANMASI VE BİR ÖRNEK: BATHONEA

BİR LOKALİZASYON ÖNERİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

OĞUZ TEKİN*

A PUBLIC SUBDIVISION OF BYZANTION: BATHONEA
THOUGHTS ON A SUGGESTION OF LOCALIZATION

Abstract

For more than a year intensive archaeological surveys and excavations have been carried out by a team from Kocaeli University under the direction of Asst. Prof. Dr. Şengül Aydıngün. It is claimed that on the site there could be a city called Bathonea in the Antiquity. The aim of this short article is to show that there was no city called Bathonea for it was only a public subdivision (hekatostys) of Byzantium.

Key Words: Bathonea, Küçükçekmece, Byzantion, Rhegion, Hekatostys.

Özet

Bir yılı aşkın bir süredir Yrd. Doç. Dr. Şengül Aydıngün başkanlığında Kocaeli Üniversitesi'nden bir ekip tarafından Küçükçekmece Gölü kıyısında sürdürülen arkeolojik yüzey araştırmaları ve kazıları çerçevesinde, söz konusu mevkide Bathonea adlı antik bir kent olduğu iddia edilmektedir. Bu yazının amacı, yörede Bathonea adını taşıyan bir antik kentin olamayacağını ancak söz konusu ismin Byzantion'a bağlı bir etnik oluşumu (hekatostys) ifade ettiğini kanıtlarıyla ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Bathonea, Küçükçekmece, Byzantion, Rhegion, Hekatostys.

Kocaeli Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Şengül Aydıngün başkanlığında Küçükçekmece Gölü kıyısında –Bathonea adlı bir kentin tespiti amacıyla– yürütülen kazı çalışmaları toplumda büyük bir ilgi ve merak uyandırmıştır.¹ Ancak bu kısa yazı ile söz konusu bölgede Bathonea adlı bir kent olmadığı, arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları sonucu bu adı taşıyan bir kentin veya herhangi bir yerleşimin saptanamayacağı, kanıtlarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki, Küçükçekmece ve civarında, antik kaynakların (antik yazılar, epigrafik ve numismatik veriler veya her türlü arkeolojik buluntular) ışık tuttuğu antik kentlerin tümü bilinmektedir. Bölgede, “Atlantis” benzeri bir kent beklenmemelidir. Byzantion'un² teritoryumu (egemenlik alanı) Klasik ve Hellenistik çağlarda olasılıkla Selymbria (Silivri)'nin teritoryumunun başladığı yere kadar uzanıyordu. Bu nedenle Küçükçekmece ve civarı da kesinlikle Byzantion'un bir parçasıydı;

orada polis statüsünde ayrı bir kent bulunması söz konusu değildi. Zira, Küçükçekmece'nin kendisi dahi, Antik Çağ'da Rhegion³ adıyla bilinen bir köydü ve Byzantion'a bağlıydı. Bu nedenle, Rhegion ve civarı gerçekte Byzantion'un “kendisidir”; siyasal ve toplumsal yapı itibarıyla bağımsız veya münferit bir oluşum olarak

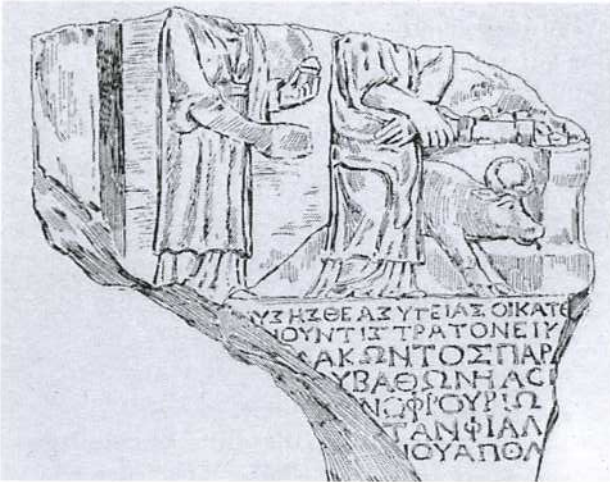
Res. 1: Bathonealı Rufus oğlu Damas'ın lahdi, İstanbul Arkeoloji Müzeleri bahçesi (O. Tekin).

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Fatih-İstanbul/Türkiye.

görülmemelidir. Durum böyleyken, Rhegion'da veya Rhegion'a yakın bir yerlerde bir kent aranması, Byzantion'un siyasi sınırları içinde bir başka kent aranması izlenimi verir ki bu fevkalade yanlıştır. Byzantion ile ona bağlı bir köy niteliğindeki Rhegion arasındaki siyasal-toplumsal ilişki, yörede ele geçen mezar yazıtlarıyla da açıktır.⁴ Klasik ve Hellenistik çağların nispeten önemli koloni kentlerinden Selymbria (Silivri) bile Roma İmparatorluğu Dönemi'nde olasılıkla Byzantion'a (bir ihtimal de Perinthos [Marmara Ereğlisi]'a) bağlı ufak bir yerleşime dönüşmüştü; yani artık o da bir kent değildi.

Bathonea'nın bir yerleşim yeri olarak aranması, Semavi Eyice'nin yaklaşık otuz yıl önce kaleme aldığı bir makaleye dayanmaktadır. Eyice, söz konusu makalesinde, "Küçükçekmece dolaylarında Bathonea adında küçük bir yerleşme yerinin varlığı da, bazı mezar kitabelerinden tahmin edilebilir ise de kesin yeri bilinmemektedir", demektedir.⁵ Öyle anlaşılmaktadır ki araştırmacılar göl kıyısında buldukları bazı eski kalıntı ve buluntuları bir yerleşim yeriyle ilişkilendirmek istemişler, kalıntı ve buluntuların bulunduğu mevkinin, kaynaklarda sözde Bathonea olarak geçen "kent" olabileceğini düşünmüşlerdir.

Küçükçekmece Gölü'ne dökülen Sazlı Dere, Antik Çağ'da Bathynias olarak adlandırılıyordu.⁶ Bathonea adı ise bugüne değin iki yazıtta geçmektedir. Bunlardan biri bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin bahçesinde duran bir

Res. 2: Eski Ereğli (bugünkü Gümüşyaka)'de bulunmuş stel (G. Seure, BCH 36 [1912], s. 558, res. 11).

lahit üzerinde yer almaktadır (Res. 1). Lahidin üzerinde M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen birkaç yazıt grubu bulunmaktadır. Bizi ilgilendiren yazıtta şöyle denilmektedir: Δαμῶς Ρούφου Βαθωνήας ἐτῶν λγ' ἐπί Κοίν(του). Burada, Bathonealı Rufus'un oğlu Damas'ın 33 yıl yaşadığının belirtildiğini ve yazıtın eponym memur adıyla (Quintus) tarihlendiğini görüyoruz. Lahit ve yazıt Arif Müfid Mansel⁷ tarafından yayımlandıktan sonra Jeanne ve Louis Robert,⁸ Nezih Fıratlı⁹ ve Adam Łajtar¹⁰ tarafından tekrar yayımlanmıştır.

Bathonea adının geçtiği ikinci yazıt, Silivri ile Marmara Ereğlisi arasındaki Eski Ereğli (bugünkü Gümüşyaka)'de bulunmuş kırık bir steldir (Res. 2). Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen yazıtın az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Tanrıça Hygieia'ya adanmış olan yazıtın üstten dördüncü satırındaki Bathonea adı ise eksiksiz olarak korunagelmiştir. Bu yazıt da G. Seure,¹¹ L. Robert,¹² N. Fıratlı¹³ ve M. H. Sayar¹⁴ tarafından yayımlanmıştır.

Antik Çağ yazarlarının eserlerinde sadece Bathynias adlı çayın adı geçmekte iken Bathonea adlı bir yerin adının geçmemesi tesadüf değildir. Çünkü, yazıtlarda adı geçen Bathonea, bir toponym yani yer adı olmayıp etnik bir sınıfı işaret etmektedir. Antik Çağ'da kentler (*poleis* veya *apoikiai*) sadece fiziksel değil (kent, kırsal kesim, köy gibi), aynı zamanda içlerindeki nüfus (*demos*) ile bütünlük arzederlerdi. Kentlerin barındırdıkları nüfus ise çeşitli alt gruplara ayrılırdı. Tümünün kente (*polis/apoikia*) bağlı olduğu bu etnik gruplar genelde kendi içlerinde alt gruplara da ("subdivision") ayrılabilirdi. Kente bağlı olan ve içinde nispeten çok kişinin yaşadığı *kome*'lerin aynı zamanda toprakları da vardı, yani belirli bir toprak parçası üzerinde yaşıyorlar ve o toprak parçasının bir adı oluyordu.¹⁵ Oysa, *phyle* veya *hekatoistys* gibi etnik alt gruplar, belli bir toprak parçasının adını değil, bağlı buldukları etnik sınıfın adını taşırlardı. Diğer bir deyişle, kriter coğrafi değil etniktir. Bu alt grupların rollerinden biri, belki de başlıcası, kent merkezi ile merkezden uzakta yaşayan vatandaşlar arasındaki bağı sağlamaktı.¹⁶

Bu arada şunu da vurgulamalıyız ki, yukarıda zikredilen yazıtlarda, *hieromnamon* unvanı

geçmektedir. Bu, yazıtlarda geçen isimlerin Byzantion ile ilişkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü, Byzantion'da devletin başındaki kişinin bu unvanı taşıdığını biliyoruz.¹⁷ Küçükçekmece ve yöresinin, Byzantion'un egemenlik alanı içinde kaldığı aşikâr olduğundan, o yöredeki yerleşimlerin de Byzantion'a bağlı *kome* (köy) veya *phyle* (kabile) gibi alt bir grup altında bir arada yaşayan topluluklar olması gerekir. Byzantion halkının *hekatostys* denen yüzlük gruplar halinde sınıflanmış olduğu bilinmektedir.¹⁸ Bu nedenle her iki yazıtta geçen Bathonea, Byzantion'a bağlı bir *hekatostys* (yüz kişiden oluşan bir tür etnik alt sınıf) adıdır; yani doğrudan Byzantion'un demografik yapısındaki bir teşekkülü işaret etmektedir. Bu tür bir etnik sınıfın ya da grubun günümüzdeki mahalle kavramıyla da bir ilişkisi bulunmamaktadır; çünkü mahalle dendiğinde, belli bir nüfusun iskân ettiği yer anlamına gelir ki *phyle*'ler gibi *hekatostys*'ler de teritoryal bir yapılanma değildir. İlk yazıt örneğinde adı geçen Rufus'un, Bathonea'dan olduğu şeklindeki okuma kuşkusuz doğrudur; ancak yukarıda vurguladığımız gibi, Bathonea bir yer adı değil bir etnik sınıf adıdır; Rufus'un "memleketini" değil bağlı olduğu sınıfın yani *hekatostys*'ün adını (Bathonea) belirtmektedir.¹⁹ Sonuç olarak, Küçükçekmece Gölü kıyısında saptanan kalıntıların, olasılıkla Byzantion veya Byzantion'un *kome*'si statüsündeki Rhegion ile ilişkili olduğunu veya Geç Antik Çağ'da bölgedeki yeni yapılanmanın izlerini taşıdığını ama hiçbir zaman Bathonea adında bir kent veya yerleşimle ilişkili olmayacağını söyleyebiliriz.

NOTLAR

1. Yöredeki araştırmalar için bkz. E. Güldoğan, "İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları", *Aktüel Arkeoloji* 9 (Aralık 2008), s. 70-71.
2. Byzantion için bkz. J. Miller, "Byzantion", *RE* III (1899), süt. 1127-1150; H. Merle, *Die Geschichte der Städte Byzantion und Kalchedon von ihrer Gründung bis zum Eingreifen der Römer in die Verhältnisse des Ostens*, Kiel 1916; K. Hanell, *Megarische Studien*, Lund 1934; W.P. Newskaja, *Byzans in der klassischen und hellenistischen Epoche*, Koehler/Amelang, Leipzig 1955 (Rusça 1953 edisyondan çeviri); W.L. MacDonald, "Byzantion", *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites* (ed. R. Stillwell), Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1976, s. 177-179.

3. E. Oberhummer, "Πήγιον", *RE* IA (1914), st. 476-477; S. Eyice, "Tarihte Küçükçekmece", *TTOK Belleteni*, 62/341 (Mart-Haziran 1978), s. 1-10.
4. Z. Taşlıkloğlu, "Rhegion (Küçükçekmece) Kitâbeleri", *Belleten* XXIII (1959), 545-562; A. Łajtar, *Die Inschriften von Byzantion I*, Bonn 2000, no. 30-35.
5. Eyice, *a.g.e.*, s. 2.
6. E. Oberhummer, "Bathynias", *RE* III (1899), st. 138; *TIB* 12: *Ostthrakien (Europe)*, (haz. A. Külzer), Wien 2008, s.v. "Bathynias"; Plinius, *Naturalis Historia*, IV.XI.47; Ptolemaios, *Geographia*, III.11.4(6); Strabon, *Geographika*, VII. frag. 55 (56); Appianos, "Mithridateios", XII, 1.
7. A.M. Mansel, "İstanbul Tersanesinde Bulunan Bir Lahit ve Bir İstanbul Lahitler Grubu Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, XXI-83 (1957), s. 395-419.
8. J. ve L. Robert, "Thrace, Moésie, Cote européenne du Pont Euxin", *Bulletin Épigraphique* IV (1959), s. 206-219, özellikle s. 207, no. 252.
9. N. Firatlı, *Les Stèles funéraires de Byzance gréco-romaine avec l'Édition et l'Index commenté des Épitaphes par L. Robert*, Paris 1964, s. 122'de no. 205 ve s. 148.
10. Łajtar, *a.g.e.*, s. 218-219, no. 315.
11. G. Seure, "Antiquités thraces de la propontide", *BCH* 36 (1912), s. 534-641. Fakat özellikle s. 558 vd. Ancak söz konusu isim, yanlış olarak Bathynias Çayı ile özdeşleştirilmiştir.
12. L. Robert, "Divinités éponymes", *Hellenica* II (1946), 61-64.
13. Firatlı, *a.g.e.*, s. 148 ve s. 164.
14. M. H. Sayar, *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereglisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften*, Wien 1998, s. 419, no. 304.
15. V. Gabrielsen, "Brotherhoods of Faith and Provident Planning: The Non-public Associations of the Greek World", *Mediterranean Historical Review* 22/2 (December 2007), s. 183-210; M.H. Hansen, "The Use of Sub-ethnics as Part of the Name of a Greek Citizen of the Classical Period: The Full Name of a Greek Citizen", *Once Again: Studies in the Ancient Greek Polis. Papers from the Copenhagen Polis Centre 7*, Stuttgart 2004 (ed. T.H. Nielsen), s. 117 vd.
16. Gabrielsen, *a.g.e.*, s. 186.
17. Hanell, *a.g.e.*, s. 156 vd. ve s. 205.
18. Hanell, *a.g.e.*, s. 74, not 1 ve s. 142; Robert, *a.g.e.*, s. 61-63; J. ve L. Robert, *a.g.e.*, 1959, s. 207, no. 252; Mansel, *a.g.e.*, s. 401; Łajtar, *a.g.e.*, s. 219 ve 279.
19. Gerek Bathonea gerek Byzantion'un diğer *hekatostys*'leri Philoktorea / Philokterea ile Krateinea hakkında bilgi ve yorumlar için bkz. Mansel, *a.g.e.*, s. 404 / a ve 405 / b); J. ve L. Robert, s. 207, no. 252; Taşlıkloğlu, *a.g.e.*, s. 553-555.